

Świadkowie Jehowy w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – podstawowe problemy i kierunki orzecznictwa

Jehovah's Witnesses in the light of the jurisprudence of the European Court of Human Rights –
Fundamental problems and trends in case law

KATARZYNA KRZYSZTOFEK-STRZAŁA*

 <https://orcid.org/0000-0003-2579-1454>

Streszczenie: Niektóre przekonania religijne członków społeczności Świadków Jehowy są sprzeczne z obowiązkami wynikającymi z prawa państwowego (takimi jak obowiązkowa służba wojskowa), co znajduje odzwierciedlenie w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Duża liczba spraw wniesionych przed Europejski Trybunał Praw Człowieka przez Świadków Jehowy spowodowała wzrost poziomu ochrony wolności wyznania i przyczyniła się do sformułowania standardów tej ochrony. Tekst obejmuje analizę wybranych orzeczeń, które zostały pogrupowane jako mieszczące się w ramach wolności religijnej w aspekcie indywidualnym (np. zagadnienie możliwości odmowy poddania się transfuzji krwi czy odmowy służby wojskowej z przyczyn religijnych) oraz w aspekcie instytucjonalnym (np. kwestia ochrony danych osobowych ujawniających wyznawaną religię czy regulacja praw i obowiązków wspólnoty religijnej). Celem analizy jest wskazanie ogólnych standardów ochrony wolności religijnej, które opracował Trybunał przy okazji orzekania w licznych skargach dotyczących Świadków Jehowy. Orzecznictwo to pozwoliło na doprecyzowanie zakresu ochrony przewidzianej art. 9 Konwencji (np. uznanie przez Trybunał prawa do przekonywania innych do swojej wiary) oraz obok wielu innych wniosków, wyraźnie wskazało na ciążyący na państwach – sygnatariuszach Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności obowiązek zachowania pluralizmu religijnego i gwarancji wolności religijnej niezależnie od wyznania.

Słowa kluczowe: Świadkowie Jehowy; Europejski Trybunał Praw Człowieka; Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności; pluralizm religijny; orzecznictwo

Abstract: Some religious beliefs of the members of Jehovah's Witnesses community are in conflict with the legal obligations under state law (e.g. mandatory military service), which is reflected in the European Court of Human Rights case-law. The large number of cases brought before the European Court of Human Rights by Jehovah's Witnesses resulted in increase of the level of protection of the freedom of religious belief and contributed to create a standard of this protection. The study aim is to analyse select rulings divided into groups according to representation of religious freedom in the individual aspect (e.g. the issue of refusing blood transfusions or military service for religious reasons) or in the institutional aspect (e.g. the issue of protection of personal data revealing religion or belief or the regulation of rights and duties of the religious community). The aim of the analysis is to indicate the general standards of protection of religious freedom that the court has adopted when deciding on complaints concerning Jehovah's Witnesses. This jurisprudence has helped to clarify the scope of protection under Article 9 of the Convention (e.g. the Court's acceptance of the right to persuade others to one's faith) and, among many other conclusions, has clearly indicated the obligation of the signatory States of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms to preserve religious pluralism and guarantee complete religious freedom.

Key words: Jehovah's Witnesses; European Court of Human Rights; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; religious pluralism; case law

* Dr hab., Pracownia Prawa Kościelnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 9, 31-007 Kraków, e-mail: k.krzysztofek@uj.edu.pl

Wprowadzenie

Jednym z powodów podjęcia badań nad orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: Trybunał) w sprawach dotyczących Świadków Jehowy jest fakt, że jako grupa religijna wnieśli oni przed ten organ dużą liczbę skarg. W pełni korzystają z możliwości ochrony swoich praw, jaką gwarantuje im Trybunał, najczęściej powołując się w zaskarżanych sprawach na naruszenie względem nich wolności religijnej chronionej art. 9 Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹ (dalej: Konwencja). Rola Świadków Jehowy w ustanawianiu za pośrednictwem Trybunału standardów ochrony wolności religijnej na podstawie art. 9 jest więc warta odnotowania, zwłaszcza że właśnie sprawa świadka Jehowy – Minosa Kokkinakisa była pierwszą, w której orzeczono naruszenie tego artykułu Konwencji. Ponadto, jak dowodzi się w literaturze przedmiotu, wyznawcy Jehowy poprzez wnoszone skargi pomagają w ustaleniu zasad wolności religijnej w państwach, które wyzwoliły się spod władzy Rosji Radzieckiej i wstąpiły w szeregi Rady Europy².

Orzeczeń dotyczących Świadków Jehowy na przestrzeni skądinąd długiego okresu działania Trybunału w Strasburgu było wiele. Nie sposób ich wszystkich ująć w ramy krótkiego opracowania i niniejszy artykuł także do tego nie pretenduje. Jego celem jest ukazanie, w jaki sposób Trybunał rozstrzygał sprawy, w których stroną byli wyznawcy Jehowy, oraz jak kształtowała się ewolucja orzecznictwa w tej materii. Zagadnień, w kontekście których Trybunał podejmował rozstrzygnięcia, w które zaangażowani byli Świadkowie Jehowy, jest bardzo wiele³. Część z nich to zagadnienia rodzące kontrowersje w związku z działalnością tej wspólnoty religijnej. Do tej kategorii można zaliczyć kwestie związane z prozelityzmem, zakazem transfuzji krwi, problematyką odmowy pełnienia służby wojskowej. Orzecznictwo poruszało także kwestie zmiany wyznania czy przesładowań członków tej wspólnoty religijnej, wychowania dzieci w światopoglądzie Świadków Jehowy bądź legalizacji wspólnoty jako związku wyznaniowego w prawie krajowym.

W niniejszym opracowaniu podział materii orzeczniczej polega na rozróżnieniu wolności religijnej w aspekcie indywidualnym i instytucjonalnym, tzn. omawiane orzeczenia zaszeregowano albo do grupy tych, które odnoszą się do zapewnienia wolności jednostkom, albo takich, które gwarancjami obejmują wspólnotę jako całość, jako podmiot prawa (aspekt instytucjonalny). Nieco uprzedzając wywody, można wskazać, że duża część orzeczeń dotyczących Świadków Jehowy opiera się na zarzucie naruszenia art. 9 Konwencji gwarantującego wolność myśli, sumienia i wyznania (najczęściej artykuł ten staje się podstawą wyrokowania w powiązaniu z innym przepisem Konwencji). W tym miejscu należy podnieść, że w literalnym rozumieniu art. 9 Konwencji gwarantuje

¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. poz. 284.

² Richardson 2017, 232, 233. Na temat represji wobec Świadków Jehowy w Związku Radzieckim zob. Bugaj 2021.

³ W literaturze wymienia się aż dwadzieścia zagadnień, które były przedmiotem orzecznictwa Trybunału względem Świadków Jehowy. Należały do nich sprawy: sprzeciwu sumienia, podatkowe, związane z pozwoleniem na budowę, prozelityzmem, rejestracją, użyciem przemocy, opieką nad dziećmi, poufnością, odmową wydania pozwolenia na pobyt, dyskryminacją, neutralnością szkoły, statusem prawnym, tajnym nadzorem, wolnością wypowiedzi, zgodą medyczną, przeszukaniem domów, wyrokami skazującymi, likwidacją, cenzurą czy deportacją. Szerzej zob. Richardson 2017, 240.

wolność religijną w aspekcie indywidualnym. Z uwagi na brak innych regulacji dotyczących ochrony w tym zakresie przewidzianych Konwencją, na zasadzie analogii przy zastosowaniu rozszerzającej wykładni, przepis ten stosowany jest także jako podstawa gwarancji o charakterze instytucjonalnym, a więc gwarancji dla podmiotów wyznaniowych, jakimi są wspólnoty religijne⁴.

1. Ochrona wolności religijnej Świadków Jehowy w aspekcie indywidualnym

1.1. Prozelityzm

W doktrynę Świadków Jehowy wpisana jest zasada głoszenia swojej wiary i nakłaniania innych do jej przyjęcia. W państwach, w których obowiązuje zakaz prozelityzmu, realizowanie tego aspektu wolności religijnej napotyka na przeszkody⁵. Takim państwem, które w konstytucji wspomniany zakaz wprowadza, jest Republika Grecji. Artykuł 13 ust. 2 zdanie 3 greckiej konstytucji z 1975 r.⁶ stanowi, że „prozelityzm jest zabroniony”. Zasada ta stała się podstawą jednego z najbardziej znanych orzeczeń Trybunału w sprawie wyznaniowej, w której skarżącym był Minos Kokkinakis⁷. Zasadniczym pytaniem w tym zakresie jest wyjaśnienie, czym jest prozelityzm, w którym momencie kończy się wolność religijna, w ramach której mieści się: „możliwość podejmowania prób «nauczania» innych ludzi o wierze i przekonywania ich do zmiany religii lub wyznania i przyłączenia się do wspólnoty”⁸, a kiedy zaczyna się prozelityzm rozumiany jako „niewłaściwe postawy i zachowanie w dawaniu wspólnego świadectwa. Prozelityzm zawiera w sobie wszystko to, co narusza prawo osoby ludzkiej, chrześcijanina czy niechrześcijanina, do tego, aby być wolnym od zewnętrznych nacisków w sprawach religijnych lub wszystko to, co w głoszeniu Ewangelii pozostaje w sprzeczności z środkami, które Bóg daje wolnym ludziom, aby odpowiedzieli na jego wezwanie do służenia Mu w duchu i prawdzie”⁹. Jak podkreśla się w literaturze, pierwotnie prozelityzm miał pozytywne konotacje, łączył się z greckim pojęciem przybysza i nawiązywał do nawróconego poganina lub Żyda przygotowującego się do chrztu¹⁰. Współcześnie prozelityzm łączony jest ze zmuszaniem do wyznawania danej religii wbrew woli zainteresowanego¹¹. „Prozelityzm obejmuje nie tylko propozycję przyłączenia się do nowej grupy religijnej, lecz także w wielu przypadkach pociąga za sobą zachętę porzucenia własnej, do której obecnie się należy. Nielegalność prozelityzmu może wynikać z agresywności wobec poprzedniej grupy lub z jego zwodniczej dyskwalifikacji. Każda prezentacja religijna zakłada przekonanie, że proponowana religia jest

⁴ Orzeszyna 2007, 240–244.

⁵ Zob. Hucal 2012, 64–73.

⁶ Konstytucja Grecji z dnia 9 czerwca 1975 r., <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/grecja2011.html> [dostęp: 10.05.2025].

⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 maja 1993 r., *Kokkinakis v. Grecja*, skarga nr 14307/88, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827> [dostęp: 15.05.2025]. Zob. Murdoch 2012, 49–50; Kącka 2013, 168–169.

⁸ Kącka 2013, 168.

⁹ *Common Witness and Proselytism* 1971, *Information Service* 14(8): 18–23, za: Pomykała 2000, 240.

¹⁰ Pomykała 2000, 238.

¹¹ Vanney, *Prozelityzm*, <https://laboratoriumwolnosci.pl/slownik/prozelityzm/> [dostęp: 15.05.2025].

prawdziwa lub najlepsza, a to z konieczności wiąże się zwykle ze względną dyskwalifikacją innych, w tym osób, którym głosi się nową religię”¹².

W przypadku Świadków Jehowy niezwykle istotną rolę pełni działalność kaznodziejska, która polega na bezpośrednim kontakcie członków tego wyznania z osobami o odmiennych poglądach religijnych (tzw. chodzenie „od drzwi do drzwi”). Podczas tych spotkań głoszą oni doktrynę swojej wspólnoty, równocześnie zachęcając przy użyciu różnych metod do dołączenia do wyznawców Jehowy. Misja ta stanowi jeden z obowiązków członków tego wyznania, do którego są oni przygotowywani, równocześnie będąc zobowiązani do zdawania relacji ze swojej działalności¹³.

Wspomniana sprawa Minosa Kokkinakisa, skierowana przeciwko Grecji, odnosiła się do sytuacji, w której Minos Kokkinakis wraz z żoną zostali skazani przez sądy greckie za prozelityzm polegający na zachęcaniu innych do wstąpienia w szeregi wyznawców Jehowy. W 1988 r. Kokkinakis wystąpił ze skargą przeciwko Grecji do Trybunału w Strasburgu, podnosząc m.in. naruszenie przez państwo art. 9 Konwencji z 1950 r. Twierdził, że zakaz prozelityzmu pozostaje w sprzeczności z gwarancją wolności myśli, sumienia i wyznania przewidzianą w greckiej konstytucji, a także w Konwencji, co w swoim wyroku orzekł Trybunał. Jak zaznaczył w orzeczeniu, wolność do manifestowania swoich przekonań religijnych wynikająca z art. 9 Konwencji zawiera w sobie także prawo do podjęcia próby przekonywania innych do swoich poglądów religijnych. Świadkowie Jehowy jako członkowie religii znanej w Grecji (taką kategorię przewiduje w art. 13 grecka konstytucja) mają prawo korzystać z konstytucyjnie zapewnionej możliwości swobodnego wykonywania praktyk religijnych, z zastrzeżeniem, że nie mogą one stanowić zagrożenia dla porządku publicznego i dobrych obyczajów (art. 13 ust. 2 greckiej konstytucji). Wolność religijna została uznana za jedną z podstaw demokratycznego społeczeństwa. Trybunał nie dopatrzył się w działaniu Kokkinakisa przekroczenia dozwolonego propagowania swoich wierzeń¹⁴.

W ubiegłym roku przedmiotem orzekania Trybunału również stała się problematyka prozelityzmu w kontekście Świadków Jehowy. Skarga nr 43082/14 Hamzayan przeciwko Armenii¹⁵ dotyczyła kobiety należącej do Świadków Jehowy, która mieszkała w „Republice Górskiego Karabachu” i tam w 2013 r. udała się do jednego z prywatnych domów, aby nauczać Biblii. Została przeszukana przez przybyłych funkcjonariuszy policji i skonfiskowano jej literaturę religijną, którą miała przy sobie. Następnie została przewieziona na komisariat, przesłuchana, ponownie przeszukana i przetrzymywana tam kilka godzin. W konsekwencji zarzucono jej naruszenie kodeksu wykroczeń administracyjnych i po odbytej rozprawie nałożono na nią grzywnę w wysokości będącej równowartością około 10 zł w związku z naruszeniem zasad organizacji i przeprowadzania m.in. zgromadzeń religijnych. Skarżąca zarzuciła naruszenie art. 9 Konwencji. Trybunał stwierdził, że artykuł ten chroni także prawo do próby przekonania sąsiada poprzez nauczanie, a akt

¹² Tamże.

¹³ Chlebowski 2002, 60–61.

¹⁴ Kącka 2013, 168–169; Kociubiński 2011, 118, 123.

¹⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 6 lutego 2024 r., *Hamzayan v. Armenia*, skarga nr 43082/14, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-230705> [dostęp: 16.05.2025]. Zob. Nowicki 2024a, 131.

polegający na działaniu misyjnym czy ewangelizacyjnym jest chroniony na gruncie art. 9 Konwencji. Prawo to może być ograniczone, gdy wiąże się z elementami przymusu czy przemocy, takimi jak wywieranie nacisku wobec osób będących w potrzebie, nadużywanie kierowniczego stanowiska w hierarchii wojskowej czy w stosunku zatrudnienia. Jak stwierdził Trybunał, w przedmiotowej sprawie nie istniały dostateczne podstawy prawne do zastosowanej ingerencji w wolność religijną skarżącej.

Z aprobatą należy przyjąć linię orzeczniczą Trybunału w kwestii dopuszczalności przekonywania innych do przyjęcia naszego światopoglądu. W ramach wolności religijnej mieści się prawo do głoszenia swojej wiary, jej propagowania czy prowadzenia misji ewangelizacyjnej. Z uwagi na to, że Świadkowie Jehowy mają w tym zakresie restrykcyjne zasady, które wymagają od nich bezpośredniego kontaktu z osobami spoza wspólnoty, kwestia prozelityzmu jest eksponowana akurat w odniesieniu do tej grupy religijnej. Nie są oni jednak odosobnieni w tej kwestii, ponieważ wiele wspólnot religijnych ma wpisana w swoją misję konieczność głoszenia tego, co uważają za prawdę swojej wiary i przy okazji zachęcania innych do dołączenia do ich grona. Co wielokrotnie w swych orzeczeniach podkreślał Trybunał, działalność ta nie może wiązać się z przymusem czy użyciem siły, ale dopóki jest prowadzona w sposób pokojowy z zachowaniem prawa przekonywanego do dokonania wyboru, to jest ona wyrazem wolności religijnej.

1.2. Transfuzja krwi

Kolejnym zagadnieniem związanym ze Świadkami Jehowy, które stało się przedmiotem orzecznictwa Trybunału, jest kwestia transfuzji krwi. Wspólnota ta nie dopuszcza poddawania swoich członków transfuzji krwi pełnej (krwinek czerwonych, krwinek białych, osocza i płytek krwi) niezależnie od wieku i sytuacji, nawet gdy jest to jedyna metoda na uratowanie życia¹⁶. W tym przypadku bardzo trudno o kompromis, ponieważ konfrontowane są dwa dobra o fundamentalnym znaczeniu – prawo do życia i wolność religijna. Nie budzi wątpliwości, że wolność religijna przysługuje każdemu, a zatem także pacjentowi, i jest on dysponentem swojej wolności. Tak zwane prawo do życia zostało co prawda uznane przez Trybunał za prawo mieszczące się w granicach prawa do prywatności¹⁷, ale nie wiąże się to z obowiązkiem – po stronie państw wprowadzających w swoich ustawach karnych odpowiedzialność za np. pomoc w samobójstwie – depenalizacji takich czynów.

Podstawowym zadaniem lekarza jest ratowanie życia ludzkiego, stąd odmowa poddania się zabiegowi transfuzji krwi, zwłaszcza w sytuacji ratującej życie, często spotyka się z brakiem zrozumienia po stronie personelu medycznego. Świadkowie Jehowy zakaz transfuzji krwi wywodzą ze słów Starego Testamentu i przetoczenie krwi traktują na równi z jej spożyciem. Należy tylko wspomnieć, że nie zawsze tak było¹⁸. W pierwszych

¹⁶ Wiwatowski 2001, 9–10.

¹⁷ Zob. wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: z dnia 29 kwietnia 2002 r., *Pretty v. Zjednoczone Królestwo*, skarga nr 2346/02, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60448> [dostęp: 16.07.2025] oraz z dnia 20 czerwca 2011 r., *Haas v. Szwajcaria*, skarga nr 31322/07, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-102940> [dostęp: 16.07.2025]. Zob. także: Grzymkowska 2003, 93–109.

¹⁸ Krzysztofek 2011, 51–52, 65–67.

latach swojego istnienia wyznawcy Jehowy w ślad za swoimi prezydentami i Ciałem Kierowniczym¹⁹ – organem określającym zasady wiary, jak twierdzi ono w oparciu o literalne rozumienie Biblii, akceptowali transfuzję krwi. Dopiero w 1945 r. została ona uznana za niezgodną z doktryną i z czasem przewidziano za poddanie się jej przez członka zboru karę wykluczenia²⁰. W związku z powyższym wyznawcy Jehowy korzystają z tzw. bezkrwawej chirurgii, zabiegom medycznemu poddają się tylko w zamkniętym obiegu krwi²¹.

Zagadnienie stosunku Świadków Jehowy wobec transfuzji krwi było przedmiotem analizy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w wielu wyrokach. Skarga nr 302/02 Świadkowie Jehowy w Moskwie i inni przeciwko Rosji²² dotyczyła organizacji Świadków Jehowy w Moskwie oraz czterech jej członków, którzy indywidualnie wystąpili w sprawie. Jak orzekł Trybunał, decyzja o odmowie poddania się transfuzji krwi, choć bywa uznawana za irracjonalną z punktu widzenia zewnętrznego obserwatora, w przypadku Świadków Jehowy jest wyrazem ich osobistej autonomii, prawa do samostanowienia, które podlega ochronie. Odmowa poddania się zabiegowi medycznemu przez dorosłego człowieka, również z pobudek religijnych, nawet gdyby miała prowadzić do zgonu, musi zostać uszanowana, gdyż w przeciwnym razie działanie bez zgody pacjenta (a właściwie wbrew jego sprzeciwowi, co nie jest pojęciem jednakowym²³) naruszałoby prawo do integralności fizycznej i mogłoby stanowić naruszenie praw wynikających z art. 8 Konwencji²⁴.

O tym, że ten tok myślenia Trybunał utrzymuje także dziś, świadczy orzeczenie w podobnej sprawie *Pindo Mulla przeciwko Hiszpanii*, które wydał Trybunał 17 września 2024 r.²⁵ W 2017 r. skarżąca, będąca Świadkiem Jehowy, wobec zalecenia poddania się operacji, złożyła oświadczenie o braku zgody na poddanie jej transfuzji krwi jakiegokolwiek rodzaju w jakiejkolwiek sytuacji, nawet zagrożenia życia. W 2018 r. trafiła do szpitala w trybie nagłym w związku z poważnym krwawieniem wewnętrznym. Odmówiła przetoczenia krwi, podpisując odmowę w ramach formularza świadomej zgody i została przeniesiona do szpitala w Madrycie, znanego ze stosowania metod leczenia bez transfuzji krwi. Ponieważ stan pacjentki był poważny, jeszcze przed jej przybyciem do szpitala ten zwrócił się faksem do sędziego dyżurnego z wnioskiem o wytyczne jak postąpić w tym przypadku. W informacji podniesiono, że pacjentka jest Świadkiem Jehowy, ustnie odmówiła poddania się transfuzji krwi, a jej stan będzie niestabilny. Sędzia, nie znając tożsamości pacjentki i opierając się na danych otrzymanych ze szpitala, wydał zgodę na zastosowanie wszelkich zabiegów medycznych i chirurgicznych potrzebnych dla uratowania życia pacjentki i jej „integralności fizycznej”. Sprawa została potraktowana jako nagła, co spowodowało pominięcie przestrzegania zwykłego protokołu zgody i pacjentce podczas operacji przetoczono krew, nie informując zainteresowanej o decyzji i o planowanej

¹⁹ Na temat tego, czym jest i jak funkcjonuje Ciało Kierownicze u Świadków Jehowy z punktu widzenia jego byłego członka, zob. Franz 2006, 42–78.

²⁰ Bednarski, Matusiak 2012, 180–183.

²¹ Wiwatowski 2001, 10.

²² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 czerwca 2010 r., *Świadkowie Jehowy w Moskwie i inni v. Rosja*, skarga nr 302/02, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99221> [dostęp: 18.05.2025]. Zob. Murdoch 2012, 62. Zob. Krzysztofek 2011, 60.

²⁴ Mana-Walasek 2016, 469.

²⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 września 2024 r., *Pindo Mulla v. Hiszpania*, skarga nr 15541/20, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-236065> [dostęp: 20.05.2025]. Zob. Nowicki 2024b, 121–122.

interwencji. W postępowaniu apelacyjnym decyzja sędziego została podtrzymana. Sprawę tę rozpatrywała Wielka Izba Trybunału w związku ze zrzeczeniem się przez Izbę Pięciu Sędziów orzekania na podstawie art. 30 Konwencji²⁶. Skarżąca jako podstawę skargi podniosła art. 8 dotyczący poszanowania życia prywatnego oraz art. 9 zapewniający wolność myśli, sumienia i wyznania, co, jak podkreślił Trybunał, było uzasadnione, ponieważ życzenia skarżącej dotyczące leczenia miały swoje źródło w jej przekonaniach religijnych. Jak dowodzi Wojciech Brzozowski, Trybunał zbyt mało miejsca poświęcił analizie przedmiotowej sprawy w kontekście sprzeciwu warunkowanego względami wyznania, a oparł wyrok przede wszystkim na stwierdzeniu naruszenia ochrony życia prywatnego poprzez ingerencję w proces samodecydowania pacjentki o sobie. Kwestie religijne stały się tłem i, jak pisze Autor, nie miały wpływu na ocenę przez sąd przedmiotowej sprawy²⁷. Trybunał zestawiał analizowany przypadek m.in. z przypadkami, gdy odmowa leczenia podyktowana była wolą zakończenia życia. W omawianej sprawie pacjentka chciała żyć i godziła się na inne niż transfuzja krwi metody leczenia. Badaniu ze strony Trybunału podlegał sposób zainicjowania i przeprowadzenia procesu podjęcia decyzji przez sędziego dyżurnego, pozwalającej w konsekwencji na poddanie pacjentki transfuzji krwi. Trybunał skonstatował, że była ona zgodna z krajowym prawem i miała na celu ochronę zdrowia. Podniósł ponadto, że pacjent dorosły ma swobodę w decydowaniu o operacji czy leczeniu. Jeśli w danym przypadku nie ma potrzeby ochrony praw osób trzecich, to państwo winno powstrzymać się od ingerowania w wolność wyboru jednostki w tym zakresie. Interesujące jest stwierdzenie, że prawo pacjenta do wyrażenia zgody lub jej braku na leczenie nie ma charakteru absolutnego w związku z art. 2 Konwencji przewidującym prawo do życia. „Interes publiczny w ochronie życia lub zdrowia pacjenta musi ustąpić interesowi pacjenta w decydowaniu o własnym życiu. Jego decyzja o odmowie leczenia musi być jednak autentyczna, stawką jest bowiem zdrowie i być może nawet jego życie. W takich przypadkach z art. 2 Konwencji wynika obowiązek zapewnienia solidnych zabezpieczeń prawnych i wystarczających gwarancji”²⁸. Konieczne jest upewnienie się, zwłaszcza w sytuacji zagrożenia życia pacjenta, że decyzja o odmowie leczenia została podjęta swobodnie, świadomie, autonomicznie i była aktualna w danej chwili. W razie wątpliwości co do któregośkolwiek z powyższych aspektów decyzji, konieczne jest rozwiązanie wszelkich wątpliwości. Jak zauważył Trybunał, kluczowe znaczenie w sprawie miało zaangażowanie przez szpital sędziego dyżurnego, któremu przekazano bardzo ograniczone, niepełne informacje, np. mówiąc, że odmowa pacjentki była ustna i że odrzuciła ona wszelkie metody leczenia, podczas gdy odrzuciła tylko transfuzję krwi. Trybunał uznał, że prawo pacjentki do samodecydowania o sobie zostało naruszone i jednogłośnie 17 głosami za stwierdził naruszenie art. 8 Konwencji w powiązaniu z art. 9.

²⁶ Jak podnosi Wojciech Brzozowski, decyzja w tej materii budzi zastrzeżenia, ponieważ przekazanie sprawy Wielkiej Izbie może nastąpić, gdy w sprawie konieczne jest rozważenie istotnego pytania dotyczącego interpretacji Konwencji lub gdy wyrok miałby być sprzeczny z dotychczasowym orzecznictwem, co w omawianej sprawie nie miało miejsca. Brzozowski 2025, 257.

²⁷ Tamże, 255.

²⁸ Nowicki 2024b, 121–122.

Sprawą łączącą problematykę ochrony danych osobowych oraz transfuzji krwi w kontekście Świadków Jehowy jest sprawa oparta na skardze nr 1585/09 Avilkina i inni przeciwko Rosji²⁹. Skarga dotyczyła gromadzenia przez władze państwowe (żądał tego zastępca prokuratora miasta Petersburg) informacji o pacjentach placówek medycznych będących Świadkami Jehowy, którzy odmówili poddania się transfuzji krwi, oraz przekazania tych danych organom ścigania. Działanie to związane było za skargami zgłaszanymi wobec organizacji Świadków Jehowy. Jak argumentował Trybunał, ochrona danych osobowych, w tym tych dotyczących kwestii medycznych (są to tak zwane dane wrażliwe, których przetwarzanie podlega ograniczeniom), jest konieczna z uwagi na prawo do poszanowania życia prywatnego. W przedmiotowej sprawie nie było podejrzenia, że wnioskodawcy dopuścili się działań przestępczych, a zatem nie istniała podstawa dla ujawniania poufnych informacji medycznych ich dotyczących. Tym samym Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 Konwencji.

Transfuzja krwi jest jednym z zagadnień najczęściej kojarzonych ze Świadkami Jehowy. Nie tylko lekarzowi, ale także części społeczeństwa trudno jest zaakceptować fakt rezygnacji z leczenia mogącego uratować życie, nawet z pobudek religijnych. Trybunał stawał na stanowisku, że jeżeli nie jest zagrożony odmową poddania się przetoczeniu krwi interes osoby trzeciej, a decyzja ta jest swobodna i w pełni świadoma, to należy uszanować wolność jednostki do samostanowienia. W przytaczanych powyżej kilku przykładowych orzeczeniach Trybunał utrzymywał, że należy przyznać prawo decydowania o poddaniu się lub nie transfuzji krwi samemu zainteresowanemu, także wtedy gdy nie jest w stanie w momencie, gdy transfuzja jest konieczna, wyrazić sprzeciwu wobec niej, ale pozostawił taką dyspozycję wcześniej. W orzeczeniu w sprawie *Lindholm and the Estate after Leif Lindholm przeciwko Danii*³⁰ z listopada 2024 r. Trybunał przyznał państwu szeroki margines decydowania o zakresie i warunkach, w jakich pacjent może decydować o procedurach medycznych mogących mu uratować życie. Sprawa dotyczyła pacjenta, Świadka Jehowy, który z powodu upadku z wysokości trafił do szpitala i u którego z biegiem czasu zaczęły narastać problemy z hemoglobina. Początkowo, gdy pacjent był przytomny, informował personel medyczny, że z uwagi na przynależność religijną odmawia poddania się transfuzji krwi. Kilka lat wcześniej podpisał także dokument wyrażający sprzeciw wobec przetoczenia krwi, którym personel medyczny dysponował. Jednakże w związku z pogorszeniem się stanu zdrowia pacjenta, utratą przez niego przytomności i zagrażającym jego życiu spadkiem parametrów krwi, zdecydowano o przeprowadzeniu transfuzji krwi. Mimo jej podania, pacjent zmarł. Trybunał potwierdził to, o czym była mowa w poprzednich orzeczeniach – w kontekście odmowy transfuzji krwi prawo do poszanowania życia prywatnego oraz prawo do wolności sumienia i wyznania są ze sobą ściśle powiązane. Jednakże rozważaniom dotyczącym kwestii religijnych ponownie nie poświęcił wiele uwagi. Zgodnie z duńską ustawą o zdrowiu transfuzja krwi co do zasady wymaga świadomej zgody pacjenta, ale odmowa, aby była wiążąca dla personelu medycznego,

²⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 6 czerwca 2013 r., *Avilkina i inni v. Rosja*, skarga nr 1585/09, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120071> [dostęp: 20.05.2025]. Zob. Warecka 2014; Néill 2017, 375–376.

³⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 listopada 2024 r., *Lindholm and the Estate after Leif Lindholm v. Dania*, skarga nr 25636/22, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-237795> [dostęp: 18.07.2025].

musi zostać wyrażona w kontekście aktualnego przebiegu choroby i opierać się na informacjach otrzymanych od personelu medycznego w zakresie konsekwencji niepoddania się transfuzji krwi. W omawianym przypadku, w chwili, gdy transfuzja stała się koniecznością u pacjenta i miała na celu ratowanie jego życia, pacjent będąc nieprzytomnym, nie mógł już skutecznie sprzeciwić się poddaniu transfuzji krwi. W takim przypadku sprzeciw wyrażony wcześniej nie jest obligujący dla personelu medycznego. Trybunał stwierdził, że takie rozwiązanie mieści się w granicach marginesu swobody państwa, a państwa mogą wypracować zasady godzenia prawa do życia i prawa do poszanowania autonomii pacjenta. Równocześnie Trybunał zauważył, że w omawianej sytuacji Świadkowie Jehowy jawią się jako grupa religijna pośrednio dyskryminowana, ale uznał, że dyskryminacja ta służyła uzasadnionemu celowi oraz miała obiektywne i rozsądne uzasadnienie. Na przykładzie tego orzeczenia widoczna jest pewna zmiana w podejściu Trybunału do zagadnienia transfuzji krwi warunkowanej względami religijnymi. Dotychczas prymat przyznawany był jednak przede wszystkim wolności samostanowienia pacjenta, podczas gdy w analizowanej sprawie uznano prawo państwa do decydowania o zakresie i warunkach ingerowania w decyzję pacjenta o poddaniu się lub nie transfuzji krwi.

1.3. Dzieci – Świadkowie Jehowy

Obszerną grupę orzeczeń Trybunału stanowią te dotyczące dzieci. Na wstępie należy podnieść wątpliwości, jakie pojawiają się w związku z przynależnością do wyznawców Jehowy. Członkostwo w organizacji Świadków Jehowy nabywa się poprzez przyjęcie chrztu. Podanie się mu następuje zazwyczaj w przypadku osób dorosłych, a zatem powstaje pytanie, czy dzieci, które nie są w tej wierze ochrzczone, są Świadkami Jehowy? W kontekście zarówno Protokołu dodatkowego do Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1952 r., jak i licznych regulacji europejskich oraz krajowych (można wspomnieć chociażby o art. 53 ust. 3 oraz art. 48 polskiej konstytucji z 1997 r.³¹), to rodzice bądź opiekunowie prawni mają prawo decydować o religijnym czy światopoglądowym wychowaniu swoich dzieci. Sam fakt, że rodzic jest członkiem danej organizacji religijnej, nie pociąga za sobą automatycznie członkostwa dziecka bez spełnienia wymagań określonych przepisami wewnętrznymi danej wspólnoty religijnej. W innym przypadku moglibyśmy twierdzić, że dziecko jest katolikiem tylko z racji tego, że jedno z rodziców czy oboje nimi są. Jednak to za mało, konieczne jest ochrzczenie go, co w przypadku Kościoła Katolickiego następuje zazwyczaj w dzieciństwie, niekiedy bardzo wczesnym. Są takie wspólnoty religijne, w których nie jest potrzebny zewnętrzny akt skutkujący nabyciem przynależności do danej wspólnoty. Można wskazać judaizm tradycyjny i zasadę, że dziecko urodzone z matki Żydówki należy do tej wspólnoty³², nawet jeśli nie praktykuje. Także islam wprowadza zasadę, że dziecko narodzone z ojca muzułmanina

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. poz. 483, z późn. zm.

³² Zob. Kadlčík, *No to kto właściwie jest Żydem?*, <https://jewish.pl/pl/2016/03/07/no-to-kto-wlasciwie-jest-zydem/> [dostęp: 28.05.2025].

należy do *ummy*, czyli społeczności muzułmańskiej³³. W przypadku Świadków Jehowy tak nie jest. Dopiero chrzest włącza daną osobę we wspólnotę wiernych³⁴.

Dziecka dotyczyła skarga nr 12875/87 Hoffmann przeciwko Austrii³⁵, w której skarżąca po zawarciu małżeństwa zmieniła wiarę, porzuciła katolicyzm i wstąpiła w szeregi Świadków Jehowy. Następnie wystąpiła o rozwód, zabierając ze sobą dwoje dzieci, które wcześniej zostały ochrzczone w wierze katolickiej. Obie strony wystąpiły do sądu o przyznanie opieki nad dziećmi. Ojciec dzieci wnioskował, że pozostawienie dzieci z matką pociąga za sobą ryzyko wychowania mogącego przynieść im krzywdę. Podnosił m.in. zakaz transfuzji krwi, brak możliwości prezentowania postaw patriotycznych przez wyznawców Jehowy, kwestie służby wojskowej. Obawiał się, że wychowanie w duchu wspólnoty Jehowy narazi dzieci na izolację społeczną. Skarżąca przyznając, że zamierza wychować dzieci w zgodzie z regułami wyznawców Jehowy, równocześnie twierdziła, że jest w stanie zapewnić dzieciom lepsze życie niż ich ojciec. Sąd rejonowy przyznał matce wyłączne prawo do opieki nad dziećmi, a w następstwie odwołań ojca Sąd Najwyższy przyznał jemu prawa rodzicielskie do opieki nad dziećmi. Stało się to podstawą do złożenia skargi przez panią Hoffmann, która uważała, że wskutek decyzji sądu austriackiego pozbawiono ją prawa do opieki nad dziećmi w związku z jej wyznaniem (naruszenie art. 9 Konwencji, art. 8 gwarantującego prawo do poszanowania życia rodzinnego), została poddana dyskryminacji ze względu na religię (art. 14) oraz pozbawiono ją prawa do nauczania dzieci zgodnie z jej przekonaniami religijnymi (Protokół dodatkowy do Konwencji). Trybunał uznał, że podstawę decyzji o przyznaniu prawa do opieki nad dziećmi skarżącej ojcu stanowiła różnica w traktowaniu stron z uwagi na religię i stwierdził, że cel, jakim była ochrona zdrowia i praw dzieci, był uzasadniony. Nie doszukał się jednak proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a zamierzonym celem, tym samym stwierdził naruszenie art. 8 w powiązaniu z art. 14 Konwencji.

Podobna była skarga nr 64927/01 Palau-Martinez przeciwko Francji³⁶, w której skarżąca wystąpiła o rozwód w związku z odejściem z domu męża. Sąd jej przyznał opiekę nad dziećmi z prawem ojca do kontaktu. Podczas wakacyjnego pobytu dzieci u ojca ten zatrzymał je u siebie, zapisując do pobliskiej szkoły, co zostało sądownie usankcjonowane poprzez przyznanie ojcu prawa do opieki, a matce prawa do kontaktu. Powodem podjęcia takiej decyzji przez sąd było uznanie, że nie jest korzystne dla dzieci poddanie ich zasadom edukacyjnym Świadków Jehowy, do których należy matka. Skarżąca bezskutecznie odwoływała się od tej decyzji, a ostatecznie wniosła skargę, powołując się na art. 14 w powiązaniu z art. 8 Konwencji. Jak stwierdził Trybunał, sąd krajowy odmiennie potraktował rodziców, biorąc pod uwagę kryterium ich wyznania. Co więcej, powołał się

³³ Bar 2004, 227.

³⁴ „Jednak dopiero przez chrzest – przez całkowite zanurzenie w wodzie – publicznie potwierdzasz, że oddałeś się Bogu i że jesteś odąd Świadkiem Jehowy”, *Chrzest a twoja więź z Bogiem*, <https://www.jw.org/pl/biblioteka/ksi%C4%85%C5%BCKi/czego-uczysz-biblia/chrzest-a-twoja-wi%C4%99%C5%BA-z-bogiem/> [dostęp: 28.05.2025].

³⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 czerwca 1993 r., *Hoffmann v. Austria*, skarga nr 12875/87, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57825> [dostęp: 22.05.2025]. Zob. Czepek 2016; Skrzydło 2010, 4; Murdoch 2012, 81.

³⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 16 grudnia 2003 r., *Palau-Martinez v. Francja*, skarga nr 64927/01, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61548> [dostęp: 21.05.2025]. Zob. Nowicki 2005a, 1321; Czepek 2016; Murdoch 2012, 81–82.

na niepoparte żadnymi dowodami, ogólnikowe stwierdzenia na temat niekorzystnego wpływu religii matki na edukację jej dzieci. Nie uwzględniono warunków życia matki z dziećmi w związku z interesami dzieci, opierając się tylko na jej wyznaniu, co skutkowało stwierdzeniem naruszenia.

Skarga nr 54032/18 T.C. przeciwko Włochom³⁷ była podobna do sprawy francuskiej, na którą zresztą Trybunał w wyroku się powołał. Jednak rozstrzygnięcie w tej sprawie było odmienne. Skarżący – Świadek Jehowy był ojcem córki wychowanej w wierze katolickiej, w niej też ochrzczonej. Podstawą konfliktu pomiędzy rodzicami po rozstaniu była kwestia angażowania dziecka przez ojca w praktyki jego religii do czasu ukończenia przez dziecko 8. roku życia. Sąd krajowy nakazał ojcu powstrzymanie się od aktywnego angażowania córki w praktykowanie wiary Świadków Jehowy. Trybunał uznał, że choć decyzje krajowe ingerowały w życie rodzinne skarżącego, ograniczając jego relacje z córką, to z uwagi na interes dziecka były one uzasadnione. Inaczej niż w przywołanej sprawie Palau-Martinez, decyzje sądu i w konsekwencji odmienne traktowanie matki i ojca dziecka nie były podyktowane kwestią ich wyznania, ale właśnie priorytetowo traktowaną ochroną interesów dziecka, które wychowywane było w wierze katolickiej, a jej porzucenie stanowiłoby dla dziecka destabilizację. Jak zauważył Trybunał, zapadłe orzeczenie krajowe praktycznie nie wpływało na praktyki religijne skarżącego, nie uniemożliwiało mu praktykowania jego wiary. Również kontakty z córką nie zostały mu zakazane, a skarżący nie podjął próby ponownego rozpatrzenia jego sprawy, do czego miał prawo. W związku z powyższym nie stwierdzono naruszenia wolności i praw gwarantowanych Konwencją (przede wszystkim art. 8, 9 i 14).

Przytoczone orzeczenia stanowią tylko przykłady strasburskich judykatów dotyczących sytuacji dzieci – tu w kontekście sporu rodziców co do ich wychowania w wierze Świadków Jehowy. W każdym z przypadków tym, co wyznaczało sposób rozstrzygnięcia, było dobro nadrzędne, jakim jest dobro dziecka. Trybunał nie zawsze uznaje, kierując się dobrem dziecka, że wychowanie pośród Świadków Jehowy automatycznie prowadzi do pogorszenia sytuacji dziecka. W tym kontekście należy także zauważyć, że Trybunał stoi na straży niedyskryminacji na tle wyznaniowym, uznając, że sądy krajowe podejmując decyzję o pozostawieniu dziecka po rozwodzie jednemu z rodziców, nie mogą opierać swoich decyzji na dyskryminowaniu jakiegokolwiek światopoglądu.

1.4. Służba wojskowa

Można wymienić kilkanaście spraw zawisłych przed Trybunałem, w których podjął on tematykę dopuszczalności odmowy pełnienia służby wojskowej przez Świadków Jehowy. Podobnie jak w wielu innych kwestiach, również i w tej stanowisko Świadków Jehowy wobec walki z bronią w rękę zmieniało się na przestrzeni czasu. Jeszcze w czasie I wojny światowej wspólnota ta przyzywała swoim członkom na walkę z bronią w rękę, a pojęcie neutralności, które dziś często pojawia się w kontekście Świadków Jehowy

³⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 19 maja 2022 r., *T.C. v. Włochy*, skarga nr 54032/18, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217264> [dostęp: 20.05.2025].

jako wspólnoty religijnej, wówczas było bardzo mało eksponowane. Dopiero w listopadzie 1939 r. ogłosili oni neutralność, zakazując udziału w walkach zbrojnych. Początkowo zakaz ten nie był w pełni egzekwowany, dopiero w momencie obwarowania go sankcją w postaci wykluczenia z grona Świadków Jehowy w 1952 r. stał się on całkowity. Z uwagi na doktrynę wiary zakładającą udział wiernych w wojnie Armagedonu, podnosi się w literaturze, opierając się na publikacjach jehowickich, że w odniesieniu do Świadków Jehowy nie można mówić o pacyfizmie³⁸. Również służba zastępcza, która w wielu krajowych porządkach prawnych jest przewidziana w zamian za służbę zbrojną, przez długi czas nie była dozwolona we wspólnocie Świadków Jehowy. Podjęcie jej dopuszczono dopiero w 1996 r.³⁹ Prawo do klauzuli sumienia w zakresie odmowy służby wojskowej przyznane jest w sposób dosłowny na mocy m.in. art. 10 ust. 2 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁴⁰.

Sprawą, która bardzo często jest przywoływana w kontekście orzecznictwa europejskiego wobec Świadków Jehowy w zakresie odmowy służby wojskowej, jest skarga nr 23459/03 Bayatyan przeciwko Armenii⁴¹. W sprawie tej orzekła Wielka Izba, wydając wyrok w dniu 7 lipca 2011 r. Skarżący należący do wyznania Świadków Jehowy, uznany za zdolnego do odbycia służby wojskowej, poinformował, że z uwagi na przekonania odmawia jej podjęcia. Równocześnie zaoferował odbycie zastępczej służby wojskowej, która wówczas nie była przewidziana armenijskimi przepisami. Mimo tego dostał wezwanie do odbycia służby wojskowej i w obawie przed przymuszeniem go do niej, na pewien czas oddalił się ze swojego miejsca zamieszkania. W związku z tym zarzucono mu uchylanie się od służby wojskowej i skazano na karę dwóch i pół roku pozbawienia wolności⁴². Po około 10 miesiącach odbywania kary został warunkowo zwolniony. Skarżący zarzucił naruszenie jego wolności sumienia i wyznania chronionej art. 9 Konwencji. Trybunał uznał, że niestawienie się przez skarżącego do odbycia służby wojskowej stanowiło

³⁸ Bednarski, Matusiak 2012, 228–232.

³⁹ Tamże, 232–234. Na temat neutralności Świadków Jehowy, głównie na tle polskiego ustawodawstwa, zob. Modzelewski 1996, 143–179. Zob. także: Schroeder 2011, 169–206.

⁴⁰ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE 2016/C, 202/02, s. 395.

⁴¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 lipca 2011 r., *Bayatyan v. Armenia*, skarga nr 23459/03, [https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/\\$N/9900000000000001_I_ETPC_023459_2003_Wy_2011-07-07_001](https://etpcz.ms.gov.pl/etpccontent/$N/9900000000000001_I_ETPC_023459_2003_Wy_2011-07-07_001) [dostęp: 23.05.2025]. Zob. Nowicki 2012, 360; Murdoch 2012, 47–49; Krawczyk, Bucińska 2018, 39–40; Domańska 2019, 31–32. Podobnej sprawy dotyczyły skargi nr 19233/91 oraz 19234/91 Tsirlis i Kouloumpas przeciwko Grecji (wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 29 maja 1997 r., *Tsirlis i Kouloumpas v. Grecja*, skargi nr 19233/91 oraz 19234/91, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58054> [dostęp: 10.05.2025]). Zob. Kącka 2013, 171). Odnosiły się one do dwóch Świadków Jehowy, którzy decyzją tej wspólnoty religijnej w Grecji zostali jej duchownymi. Mimo tego zostali oni powołani do służby wojskowej, a w następstwie odmowy wykonania rozkazu w ramach powołania zostali aresztowani. Na końcu drogi sądowej krajowej Wojskowy Sąd Apelacyjny przyznał rację skarżącym, twierdząc, że nie doszło z ich strony do niesubordynacji, zwolnił ich z aresztu, równocześnie odmawiając wypłaty odszkodowania za czas przebywania w areszcie. Kwestia odszkodowania stała się przedmiotem wniesionych skarg. Trybunał przychylił się do stanowiska wnioskodawców, stwierdzając naruszenie art. 5 ust. 1 i 5 (prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego i odszkodowania) oraz brak naruszenia art. 3 (zakaz tortur). Tym samym Trybunał przyznał, że zatrzymanie skarżących po skazaniu ich za niesubordynację było pozbawione podstawy w prawie krajowym i arbitralne.

⁴² Jak wynika z wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 6 kwietnia 2000 r., *Thlimmenos v. Grecja*, skarga nr 34369/97, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58561> [dostęp: 23.05.2025], skazanie za przestępstwo odmowy odbycia służby wojskowej może stać się przeszkodą w podjęciu zatrudnienia, w którym wymagane jest bycie niekaranym (w przedmiotowej sprawie skarżący starał się o posadę biegłego rewidenta). Trybunał uznał, że państwo powinno różnicować powody skazania. Zob. więcej: Nowicki 2005b, 928; Murdoch 2012, 82–83.

uzewnętrznianie jego przekonań religijnych, a zatem skazanie go za ten czyn było ingerencją w jego wolność uzewnętrzniania wyznania. Równocześnie kodeks karny w jasny sposób przewidywał karę za czyn popełniony przez skarżącego, przepisy wyraźnie stanowiły, że od służby zwolnieni są tylko mężczyźni w wieku 18–27 lat, fizycznie do niej niezdolni, a brak przepisów przewidujących zastępczą służbę wojskową stanowił o niewypełnieniu przez Armenię jej międzynarodowych zobowiązań (m.in. wynikających z przystąpienia do Rady Europy). Ponadto Trybunał uznał, że podjęte przez państwo działanie (skazanie skarżącego) nie było konieczne w społeczeństwie demokratycznym i tym samym stwierdził naruszenie art. 9 Konwencji.

Również w sprawach związanych z odmową odbycia służby wojskowej pojawiają się małeletni. Skarga nr 24095/94 *Efstratiou przeciwko Grecji*⁴³ dotyczy uczennicy jednej z greckich szkół, która należąc do wyznania Świadków Jehowy, odmówiła udziału w paradzie z okazji święta narodowego, argumentując, że z racji swojej przynależności wyznaniowej kultuwyje pacyfizm, który zakazuje choćby pośredniego kontaktu z wojną i przemocą, a parada miała mieć charakter wojskowy. W związku z odmową została na dwa dni zawieszona w prawach ucznia, a odmowa udziału w paradzie w kolejnym roku skutkowałą jednodniowym zawieszeniem. Skarżący powołali się na naruszenie art. 3, 9 oraz 13 Konwencji i art. 2 Protokołu nr 1. Jednak Trybunał nie dopatrzył się w udziale w paradzie niczego, co mogłoby kolidować z pacyfistycznymi poglądami skarżących w stopniu naruszającym art. 2 Protokołu dodatkowego nr 1 do Konwencji oraz art. 9 Konwencji. Tym, co jeszcze podlegało badaniu przez Trybunał, było ewentualne naruszenie art. 13 Konwencji w kontekście braku możliwości skorzystania ze skutecznego środka odwoławczego. Brak kontroli sądowej nad zastosowanym środkiem dyscyplinarnym powodował brak możliwości uzyskania sądowego orzeczenia o jego niezgodności z prawem, co jest warunkiem koniecznym do wystąpienia z wnioskiem o odszkodowanie. W tej sytuacji Trybunał stwierdził naruszenie art. 13 w powiązaniu z art. 2 Protokołu nr 1 i art. 9 Konwencji. Trybunał nie przyznał jednak odszkodowania, stwierdzając, że wyrok stanowi wystarczającą rekompensatę za ewentualnie poniesioną szkodę niemajątkową.

Podobnie jak transfuzja krwi, również odmowa służby wojskowej jest zagadnieniem, które często kojarzone jest z wyznawcami Jehowy⁴⁴. Trybunał słusznie stoi na stanowisku, że odmowa służby wojskowej podyktowana względami wyznawanej wiary jest wyrazem prawa do wolności religijnej. Należy podkreślić, że samo zagwarantowanie możliwości odbycia zastępczej służby wojskowej w rozumieniu Trybunału nie jest wystarczające. Na podstawie orzeczenia z dnia 12 grudnia 2017 r. w sprawie *Adyan i inni przeciwko Armenii*⁴⁵ Trybunał uznał, że aby służba zastępcza spełniała swoją funkcję, musi być całkowicie odseparowana od służby wojskowej. Za niedopuszczalne uznano to, że podczas jej

⁴³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 grudnia 1996 r., *Efstratiou v. Grecja*, skarga nr 24095/94, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58006> [dostęp: 3.05.2025]. W podobnej sprawie – *Valsamis v. Grecja*, nr 21787/93, Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł wyrokiem z dnia 18 grudnia 1996 r., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58011> [dostęp: 21.05.2025]. Zob. Murdoch 2012, 47–48; Sobczak, Kakareko 2022, 29.

⁴⁴ Można wspomnieć o kilku innych sprawach związanych z zaangażowaniem Świadków Jehowy w służbę wojskową, np. skarga nr 51914/19, *Teliatnikov v. Litwa*.

⁴⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 października 2017 r., *Adyan i inni v. Armenia*, skarga nr 75604/11, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-181661%22%7D> [dostęp: 28.11.2025].

pełnienia w instytucjach cywilnych władze wojskowe sprawowały nadzór nad jej przebiegiem. Równocześnie Trybunał wnikliwie bada, czy faktycznie w zaskarżanych sprawach skarżący mogli uznać, że są przymuszani do działań niezgodnych z ich sumieniem i czy okoliczności, na które się powołują, mieszczą się w zakresie wolności religijnej i możliwości skorzystania z klauzuli sumienia.

2. Ochrona wolności religijnej Świadków Jehowy w aspekcie instytucjonalnym

2.1. Ochrona danych osobowych

Skarga nr 31172/19 Świadkowie Jehowy przeciwko Finlandii⁴⁶ dotyczyła ochrony danych osobowych osób, które otwierają drzwi Świadkom Jehowy, prowadzącym w ten sposób ewangelizację. Wyznawcy Jehowy w przedmiotowej sprawie nie uzyskiwali na przetwarzanie danych wyrażnej zgody osób, względem których prowadzili nauczanie w ich domach, co na poziomie krajowym zostało uznane za naruszenie przepisów chroniących dane osobowe. Podczas wizyt spisywali oni notatki z podaniem imienia, nazwiska i adresu, także osób, które nie życzyły sobie kontaktu ze strony Świadków Jehowy (w tym cudzoziemców i osób głuchych). Skarżący (fińska wspólnota Świadków Jehowy) zarzucili naruszenie względem nich art. 6, 8, 9, 10 i 14 Konwencji oraz art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji. W wydanym wobec nich zakazie gromadzenia i przetwarzania danych osobowych uzyskanych podczas głoszenia od drzwi do drzwi bez zgody osób, których te dane dotyczą, Trybunał nie doszukał się naruszenia Konwencji. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, odpowiadając na pytanie Naczelnego Sądu Administracyjnego Finlandii w kwestii wątpliwości czy wspólnota Świadków Jehowy jest administratorem danych osobowych gromadzonych i przetwarzanych przez jej członków w trakcie działalności kaznodziejskiej, orzekł, że tak jest, jest ona administratorem tych danych. Ważeniu w tej sprawie podlegały dobra w postaci wolności religijnej (art. 9 Konwencji) Świadków Jehowy, sprowadzającej się do swobody głoszenia swoich poglądów, oraz prawa do prywatności (art. 8 Konwencji) obejmującego ochronę danych osobowych osób, do których wyznawcy Jehowy przychodzą z misją ewangelizacyjną. Trybunał stwierdził, że wprowadzenie wymogu względem Świadków Jehowy uzyskiwania zgody na gromadzenie i przetwarzanie danych stanowi ingerencję w prawa tej grupy religijnej. Jednocześnie stwierdził, że ingerencja ta była przewidziana przez krajowe przepisy prawa, a prośba ze strony wyznawców Jehowy o zgodę danej osoby na gromadzenie i przetwarzanie jej danych osobowych nie stanowi utrudnienia realizacji wolności religijnej skarżących. Zasada taka dotyczyła wszystkich wspólnot religijnych, a na skarżących nie została nałożona żadna grzywna. Zatem ingerencja była uzasadniona i konieczna w demokratycznym społeczeństwie. Zachowana też została sprawiedliwa równowaga pomiędzy sprzecznymi interesami.

⁴⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 9 maja 2023 r., *Świadkowie Jehowy v. Finlandia*, skarga nr 31172/19, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224559> [dostęp: 25.05.2025]. Zob. Świątkowski 2023b, 81–94; Świątkowski 2023a, 197–211.

Wobec współczesnych standardów ochrony danych osobowych, zwłaszcza tzw. danych wrażliwych, do których należą informacje o wyznaniu, światopoglądzie czy przynależności religijnej, zagadnienie to musiało pojawić się w kontekście Świadków Jehowy. Jest to związane ze sposobem działalności tej wspólnoty, ich zasadami wiary i równocześnie obowiązkami wynikającymi z członkostwa we wspólnocie wyznawców Jehowy. Prowadząc misję ewangelizacyjną, odwiedzając domy potencjalnych kandydatów na członków wyznania czy też podejmując dialog z nimi w innych okolicznościach, wyznawcy Jehowy pozyskują dane osobowe, w tym te zwane wrażliwymi. Trybunał słusznie uznaje, że uzyskanie zgody od rozmówcy na gromadzenie i przetwarzanie danych osobowych w żaden sposób nie wpływa na wolność wyznania Świadków Jehowy, nie utrudnia im działalności, pozwala natomiast na uczynienie zadość przepisom i krajowym i europejskim, dla których ochrona danych osobowych stanowi istotny aspekt funkcjonowania jednostki w społeczeństwie.

2.2. Różnicowanie sytuacji prawnej Świadków Jehowy wobec innych wspólnot religijnych

Przedmiotem orzecznictwa Trybunału były także zagadnienia dotyczące uregulowania sytuacji prawnej Świadków Jehowy. Tego dotyczyła m.in. skarga nr 40825/98 wspólnoty religijnej Świadków Jehowy w Austrii oraz czterech obywateli tego państwa przeciwko Austrii⁴⁷. Zarzut dotyczył odmowy przyznania osobowości prawnej wspólnocie przez władze austriackie, a kolejno przyznanie osobowości w ograniczonym zakresie w stosunku do tego, co uzyskują inne wspólnoty religijne. Jak twierdzili skarżący, stanowi to naruszenie ich wolności religijnej gwarantowanej art. 9 Konwencji oraz art. 14 (dyskryminacja). Dodatkowo podnieśli oni, że postępowanie w sprawie przyznania osobowości prawnej trwało bez uzasadnienia nadmiernie długo, a ponadto pozbawieni byli oni możliwości odwołania się od decyzji. Kwestię tę w wyroku poruszył Trybunał, który uznał za właściwy art. 9 Konwencji w rzeczonej sprawie, dołączając także art. 11 Konwencji, chroniący prawo do stowarzyszania się. Trybunał podniósł, że manifestowanie swojej religii może odbywać się w ramach zorganizowanej wspólnoty, a istnienie takich wspólnot jest niezbędne w demokratycznym państwie dla zapewnienia pluralizmu religijnego. Odmowa przyznania przez władze krajowe statusu podmiotu prawnego grupie osób fizycznych stanowi ingerencję w ich prawo do zrzeszania się, a w przedmiotowej sprawie dodatkowo dochodzi elementu religijnego, a zatem naruszeniu uległa także wolność religijna skarżących. Ponadto brak możliwości odwołania się przez skarżących od decyzji Trybunał rozpatrywał w kontekście art. 6 Konwencji, gwarantującego prawo do rzetelnego procesu sądowego. Trybunał w orzeczeniu potwierdził, że nie było po stronie rządu austriackiego istotnych i wystarczających powodów do przedłużania procedury przyznania osobowości prawnej wspólnocie religijnej tworzonej przez skarżących, co stanowiło naruszenie art. 9 Konwencji. Podniósł także, że doszło do dyskryminacji wspólnoty

⁴⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31 lipca 2008 r., *Wspólnota religijna Świadków Jehowy w Austrii oraz czterech obywateli Austrii v. Austria*, skarga nr 40825/98, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88022> [dostęp: 25.05.2025]. Zob. Nowicki 2009, 201; Kamiński 2010, 34; Łopatowska-Rynkowska 2009, 229–263; Murdoch 2012, 60–61, 80–81; Hucal 2012, 143–147.

Świadków Jehowy, którzy są religią nie nową, a znaną i ugruntowaną zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. To powinno stanowić powód do przyspieszenia procedury nadania osobowości prawnej, zwłaszcza że tak postępowano wcześniej wobec innych wspólnot. Przeciąganie tej procedury prowadziło do upośledzenia pozycji prawnej skarżącej wspólnoty, która w sytuacji braku uznania nie mogła np. korzystać z preferencyjnych regulacji podatkowych.

Kwestii podatkowych dotyczyło niedawne orzeczenie Trybunału w sprawie nr 20165/20 *Chrześcijański Zbór Świadków Jehowy i inni przeciwko Belgii*⁴⁸. W związku ze zmianą prawa podatkowego w 2017 r. wyznania nieuznane w Regionie Stołecznym Brukseli zostały zobowiązane do płacenia podatku od budynków przeznaczonych do publicznego praktykowania religii. Prawo do zwolnień podatkowych w tym zakresie zachowano wyłącznie dla wyznań oficjalnie uznanych, co Trybunał uznał za naruszenie art. 14 Konwencji w połączeniu z art. 9 i art. 1 Protokołu nr 1, ze względu na nieuzasadnione różnicowanie traktowania podmiotów znajdujących się w podobnej sytuacji. Jako podstawę wprowadzonego rozróżnienia państwo wskazywało zapobieganie oszustwom podatkowym. Jednak w związku z brakiem obiektywnych kryteriów uznania wspólnot religijnych i pozostawieniem tej kwestii arbitralnej decyzji Ministra Sprawiedliwości, różnicowanie pozycji prawnej wspólnot religijnych w zakresie wskazanego zwolnienia podatkowego nie było należycie uzasadnione.

Uzyskanie uznania prawnego i osobowości prawnej jest istotne dla każdej wspólnoty religijnej, ponieważ pozwala jej na udział w obrocie prawnym, nabywanie praw i zaciąganie zobowiązań. Status prawny organizacji Świadków Jehowy w poszczególnych państwach jest różny, a mechanizmy regulowania sytuacji prawnej mogą stać się narzędziem dyskryminacji wobec tej wspólnoty. Przykład Republiki Federalnej Niemiec pokazuje, że stosunek do wspólnoty wyznawców Jehowy zmienia się, ponieważ przez długie lata odmawiano tej grupie religijnej statusu korporacji prawa publicznego, od którego zależą prawa wspólnot religijnych w Niemczech. Dopiero w 2017 r. udało się wspólnocie Świadków Jehowy uzyskać ten status we wszystkich krajach związkowych⁴⁹. Jak zauważył Trybunał, wspólnota ta nie jest nowa i nieznaną, jej poglądy, choć niekiedy budzące sprzeciw, jak choćby odmowa transfuzji krwi w każdym przypadku czy odmowa służby wojskowej, są znane i nie ma podstaw do odmowy uznania jej statusu prawnego w świetle prawa państwowego.

2.3. Prześladowanie ze względu na przynależność do Świadków Jehowy

Odrębną grupę stanowią sprawy związane z prześladowaniem Świadków Jehowy motywowanym względami religijnymi. Sprawy te zostały zakwalifikowane do grupy orzeczeń dotyczących aspektu instytucjonalnego z uwagi na to, że zazwyczaj odnosiły się nie do pojedynczych osób, ale do społeczności wyznawców Jehowy, choć oczywiście

⁴⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 kwietnia 2022 r., *Chrześcijański Zbór Świadków Jehowy i inni v. Belgia*, skarga nr 20165/20, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-216625> [dostęp: 22.05.2025].

⁴⁹ *Niemcy przyznają Świadkom Jehowy najwyższy status prawny*, <https://www.jw.org/pl/wiadomosci/region/niemcy/najwyzszy-status-dla-swiadkow-jehowy/> [dostęp: 19.07.2025].

bezpośrednio poszkodowanymi były osoby fizyczne. Niemniej można przypuszczać, że traktowanie, jakiemu te osoby zostały poddane, nie miałyby miejsca, gdyby nie należeli do określonej wspólnoty religijnej. Ponadto prześladowania wiązały się zazwyczaj z odbywaniem zbiorowych praktyk religijnych.

Skarga nr 184/02 Kuznetsov i inni przeciwko Rosji⁵⁰ dotyczyła wtargnięcia przez przewodniczącą Regionalnej Komisji Praw Człowieka wraz z dwoma funkcjonariuszami policji na spotkanie organizowane przez Świadków Jehowy w Czelabińsku dla osób z wadami słuchu, mające na celu udział w nabożeństwie i studiowanie Biblii. Spotkanie odbywało się w sali wynajętej od miejscowej szkoły zawodowej. W wyniku przybycia komisarz wzywającej do zakończenia spotkania, skarżący zdecydował o zastosowaniu się do tej decyzji. Kolejnego dnia szkoła zawiadomiła Świadków Jehowy o rozwiązaniu umowy najmu z powołaniem się na nieprawidłowości przy jej zawieraniu. Krajowe sądy odmawiały skarżącym (był to Kuznetsov i 103 innych członków lokalnej społeczności Świadków Jehowy) wszczęcia dochodzenia w sprawie działań komisarza, nie dopatrując się związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy jej wizytą na spotkaniu a jego zakończeniem i dowodząc, że była to przypadkowa koincydencja czasowa. Trybunał nie dał wiary takiemu tłumaczeniu. Dostrzegł, że działania przewodniczącej Regionalnej Komisji Praw Człowieka i funkcjonariuszy policji nie były zgodne z prawem, a ich ingerencja w legalnie zorganizowane spotkanie religijne nie była przewidziana przez prawo i, jak uznał Trybunał, ingerowała w wolność religijną skarżących, naruszając tym samym art. 9 Konwencji. W związku z tym, że aspektu naruszenia tego przepisu w ogóle nie brały pod uwagę sądy krajowe, stwierdzono także naruszenie art. 6 Konwencji gwarantującego prawo do rzetelnego procesu sądowego.

Skarga nr 71156/01 97 członków Kongregacji Świadków Jehowy Gldani i 4 innych przeciwko Gruzji⁵¹ dotyczyła czynnej napaści na członków Kongregacji Świadków Jehowy podczas ich zgromadzenia w 1999 r. Wyznawcy Jehowy, w tym kobiety i dzieci, byli bici, spychani ze schodów, jednemu z mężczyzn ogolono głowę. Zabrano im też rzeczy osobiste i przedmioty związane z kultem, które na ich oczach zostały spalone. Czynu tego dopuściła się fanatyczna grupa wyznawców prawosławia. Skarżący zarzucali opieszałość w podjęciu przez organy policji i sądy ich sprawy oraz okazywanie niechęci wobec nich. Trybunał stwierdził naruszenie względem części wnioskodawców art. 3 Konwencji, uznając ich za bezpośrednie lub pośrednie (w sytuacji gdy byli zmuszeni patrzeć na przemoc wobec własnych dzieci) ofiary nieludzkiego traktowania, za poddanych poniżającemu traktowaniu. Stwierdzono także naruszenie art. 9 Konwencji oraz art. 14 w związku z dyskryminacyjnym traktowaniem, jakiego po ataku doświadczyli wnioskodawcy ze strony organów zobowiązanych do ich ochrony. Trybunał przypomniał, że „[r]ola władz nie polega na usuwaniu przyczyn napięć przez eliminowanie pluralizmu, ale na zapewnieniu, aby grupy pozostające wobec siebie w opozycji wzajemnie się tolerowały. W ten sposób

⁵⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 11 stycznia 2007 r., *Kuznetsov i inni v. Rosja*, skarga nr 184/02, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78982> [dostęp: 20.05.2025]. Zob. Nowicki 2008b, 165.

⁵¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 maja 2007 r., *97 członków Kongregacji Świadków Jehowy Gldani i 4 innych v. Gruzja*, skarga nr 71156/01, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80395> [dostęp: 22.05.2025]. Zob. Hucal 2012, 88–91, 93.

państwo przyczynia się do zapewnienia porządku publicznego, pokoju religijnego i tolerancji w społeczeństwie demokratycznym. Nie jest to równoznaczne z podważaniem roli wiary lub kościoła, do którego należy historycznie i kulturowo ludność danego kraju”⁵². Podobna jest skarga nr 28490/02 *Begheluri i inni przeciwko Gruzji*⁵³, w której skarżący, w większości Świadkowie Jehowy, zarzucali władzom brak należytej reakcji na motywowane wyznaniem akty agresji względem nich i ignorowanie złożonych przez nich około 160 skarg na te działania. Wynika z tego, że orzeczenie wcześniejsze, na które zresztą Trybunał się powołał, nie przyniosło oczekiwanych efektów w Gruzji. Trybunał stwierdził w odniesieniu do części skarżących naruszenie art. 3, 9 oraz 14 Konwencji.

Skarga nr 26587/07 *Krupko i inni przeciwko Rosji*⁵⁴ dotyczyła zakłócenia i przerwania zgromadzenia Świadków Jehowy zorganizowanego w związku z obchodzeniem jedyne go święta tego wyznania, Pamiątki Wieczery Pańskiej. Związane było to z decyzją sądów moskiewskich z 2004 r. zakazującą działalności lokalnej organizacji Świadków Jehowy. Mimo tego w 2006 r. skarżący Krupko, działając w imieniu Centrum Administracyjnego Świadków Jehowy, wynajął salę w celu organizowania tam spotkań o charakterze religijnym. Odbływały się one tam około 10 tygodni przed opisanym wydarzeniem. Podczas akcji policji nakazano uczestnikom rozejść się, a czternastu mężczyzn, członków zgromadzenia, zostało zawiezionych na komisariat, gdzie spędzili trzy godziny. Czterech świadków Jehowy wniosło sprawę do moskiewskiego sądu, domagając się sądowego potwierdzenia, że bezprawne było zakłócenie przez policję zgromadzenia, zabór literatury religijnej oraz przewiezienie czternastu członków zgromadzenia na komisariat, fotografowanie ich i utrudnianie im kontaktu z prawnikiem. Z tego tytułu domagali się odszkodowania za szkodę niemajątkową. Trybunał uznał, że prawo europejskie chroni przed każdym arbitralnym zatrzymaniem, niezależnie od czasu jego trwania, i stwierdził, że skarżący zostali pozbawieni wolności w rozumieniu art. 5 Konwencji i nie istniał żaden uzasadniony w rozumieniu przepisów cel tego działania, a zatem było ono arbitralne. W kontekście naruszenia art. 9 Konwencji Trybunał stwierdził, że wolność religijna daje możliwość manifestowania swojej religii także w formie udziału w nabożeństwach. Nawet gdy władze nie zostały prawidłowo powiadomione o wydarzeniu publicznym, a uczestnicy nie stanowili zagrożenia dla porządku publicznego, rozproszenia pokojowego zgromadzenia przez policję nie można uznawać za „konieczne w społeczeństwie demokratycznym”, a tym samym doszło do naruszenia art. 9 Konwencji.

Skarga nr 32401/10 *Taganrog Lro i inni przeciwko Rosji*⁵⁵ łączy w sobie kilka zarzutów: przymusowego rozwiązania organizacji Świadków Jehowy w Rosji, zakazu propagowania ich literatury religijnej i prowadzenia międzynarodowej strony internetowej pod zarzutem ekstremizmu, cofnięcia pozwolenia na dystrybucję czasopism religijnych, karnego ścigania poszczególnych członków tej grupy religijnej i konfiskaty ich majątku.

⁵² Za: Nowicki 2008a, 54.

⁵³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 października 2014 r., *Begheluri i inni v. Gruzja*, skarga nr 28490/02, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146769> [dostęp: 15.05.2025]. Zob. Warecka 2015.

⁵⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 czerwca 2014 r., *Krupko i inni v. Rosja*, skarga nr 26587/07, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145013> [dostęp: 20.05.2025].

⁵⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 czerwca 2022 r., *Taganrog Lro i inni v. Rosja*, skarga nr 32401/10, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-217535> [dostęp: 10.05.2025].

Skarga ta była niezwykle rozległa. W wyniku jej rozpatrzenia Trybunał stwierdził naruszenie art. 9 Konwencji w powiązaniu z art. 11 (rozwiązanie organizacji religijnej) oraz art. 10 (m.in. z racji uznania Świadków Jehowy za ugrupowanie ekstremistyczne).

Jak pokazują powyższe przykłady, Świadkowie Jehowy nieraz doświadczają przesładowań z uwagi na swoją przynależność wyznaniową. Co więcej, niejednokrotnie nie mogą liczyć na pomoc organów państwowych, takich jak policja czy sądy, które odmawiają obrony ich praw. W sprawach tych często przewijają się te same kraje postsowieckie (Armenia⁵⁶, Rosja⁵⁷, Gruzja⁵⁸) i powtarzają się podobne zarzuty. Świadczy to niestety o tym, że niektóre z państw sygnatariuszy Konwencji w niewłaściwy sposób kształtują swoje przepisy prawne dotyczące gwarancji wolności sumienia i wyznania oraz nie reagują w sposób właściwy na stwierdzone przez Trybunał nieprawidłowości w tworzeniu lub stosowaniu prawa.

2.4. Miejsca kultu Świadków Jehowy

Kwestia siedziby wspólnoty Świadków Jehowy była przedmiotem orzekania Trybunału w sprawie bardzo często przywoływanej w literaturze przedmiotu (skarga nr 18748/91 Manoussakis i inni przeciwko Grecji⁵⁹). Greckie prawo przewidywało konieczność uzyskania zezwolenia Ministra Edukacji i Spraw Religijnych na założenie i prowadzenie miejsca kultu. Świadkowie Jehowy złożyli stosowny wniosek, ale przez bardzo długi czas nie mogli doczekać się reakcji ze strony władz. Zgodnie z przepisami Minister mógł odroczyć swoją odpowiedź na czas nieokreślony lub odmówić zezwolenia bez wskazania powodu. Takie ukształtowanie przepisów powoduje jednak, że stają się one narzędziem w rękach władzy odnośnie do decydowania o dopuszczalności lub nie praktykowania religii przez konkretną wspólnotę. W związku z długim czasem oczekiwania przez skarżących na decyzję, rozpoczęli oni działalność bez tej zgody, za co zostali skazani – jak stwierdził Trybunał – niesłusznie. Doszło do naruszenia art. 9 Konwencji w zakresie, w jakim władze ingerowały w wolność praktykowania religii, a ingerencja mogła ograniczać się tylko do sprawdzenia przez organy władzy państwowej spełnienia formalnych warunków przewidzianych w przepisach.

Skargi nr 36915/10 oraz 8606/13 Stowarzyszenia Solidarności ze Świadkami Jehowy i innych z przeciwko Turcji⁶⁰ dotyczyły dostępności miejsca kultu dla odprawiania nabożeństw przez Świadków Jehowy. W 2003 r. prawo tureckie pozwoliło na tworzenie miejsc kultu także innych niż meczety, za zgodą władz i pod warunkiem, że zostały one uwzględnione w planie zagospodarowania oraz mają powierzchnię nie mniejszą niż 2500 m².

⁵⁶ Na temat stosunku Armenii do Świadków Jehowy zob. Król-Mazur 2016, 101–118.

⁵⁷ Na temat stosunku Rosji do Świadków Jehowy zob. Baran 2021, 35–50.

⁵⁸ Na temat stosunku Gruzji do Świadków Jehowy zob. Ochs 2002, 239–276.

⁵⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 września 1996 r., *Manoussakis i inni v. Grecja*, skarga nr 18748/91, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58071> [dostęp: 20.05.2025]. Zob. Murdoch 2012, 63–64; Kącka 2013, 170–171.

⁶⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 maja 2016 r., *Stowarzyszenie Solidarności ze Świadkami Jehowy i inni v. Turcja*, skargi nr 36915/10 oraz 8606/13, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163107> [dostęp: 15.05.2025].

W związku z tym dwóm wspólnotom wyznawców Jehowy odmówiono prawa do korzystania z mieszkania i lokalu na parterze budynku, argumentując to niemożnością wykorzystywania pomieszczenia kultu na inny jeszcze cel (mieszkalny w tym przypadku) oraz zbyt małą powierzchnią pomieszczeń. Dodano, że aktualnie brak jest dostępnych innych miejsc mogących służyć na cele kultu ani też nie są dostępne tereny pod budowę takiego miejsca. Skargę oparto na art. 9 Konwencji w związku z tym, że decyzje władz tureckich faktycznie uniemożliwiły skarżącym praktykowanie swojej religii, co – jak podniósł Trybunał – pozbawia wolność religijną wszelkiej treści. Stwierdzono ingerencję państwa w prawo gwarantowane art. 9 Konwencji. Z treści orzeczenia między wierszami można wyczytać, że Trybunał dostrzegł, iż przepisy dotyczące kwestii lokalowych dla wspólnot religijnych stają się niekiedy narzędziem dyskryminacji. W omawianej sprawie wnioskodawcy z uwagi na niewielką liczebność swoich zborów nie potrzebowali dużego pomieszczenia (a na pewno za takie należy uznać lokal nie mniejszy niż 2500 m²). Ani ustawodawstwo tureckie, ani sądy krajowe, przed którymi toczyły się sprawy skarżących, nie uwzględniły potrzeb małej wspólnoty religijnej. Trybunał uznał, że otrzymywanie zgody na zgromadzenie za każdym razem, gdy członkowie wspólnoty chcą zorganizować spotkanie religijne, nie jest wystarczające i zależy od dobrej woli organów wydających konkretne zezwolenie. W związku z powyższym Trybunał uznał, że brak zgody na zaadaptowanie przez skarżących lokalu dostosowanego do ich potrzeb religijnych stanowi naruszenie Konwencji, ponieważ wpływa na ich wolność religijną i nie można jej uznać za proporcjonalną względem uzasadnionego celu, jakim jest ochrona porządku publicznego.

Podobnie jak osobowość prawna, tak i dostępność miejsc sprawowania kultu stanowi dla wspólnot religijnych warunek ich swobodnej działalności. Brak stałego miejsca spotkań oraz konieczność występowania o zgodę każdorazowo w przypadku chęci zorganizowania nabożeństwa utrudnia funkcjonowanie takiej wspólnoty, a *de facto* powoduje iluzoryczność możliwości jej rzeczywistego działania i spełnienia roli, do jakiej została powołana. W ramach gwarantowanej w art. 9 Konwencji wolności myśli, sumienia i wyznania mieści się prawo do uzewnętrzniania swojego wyznania, którego wyrazem jest także udział w uroczystościach religijnych organizowanych przez wspólnoty religijne. Trybunał nie uznaje nakładania ograniczeń czy wydłużania ponad miarę procedury pozyskania pomieszczeń na cele religijne, uznając słusznie, że stanowi to nieuzasadnioną celem ochrony porządku publicznego ingerencję władz państwowych w wolność religijną zarówno wspólnoty religijnej, jak i jej członków.

Podsumowanie

Świadkowie Jehowy w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka odgrywają istotną rolę. Można powiedzieć, że tej wspólnoty religijnej zawdzięczamy tak obszerną analizę gwarancji wolności religijnej w oparciu o Konwencję z 1950 r. Świadkowie Jehowy zwracają się do Trybunału o ochronę w szerokim wachlarzu spraw koncentrujących się wokół problematyki wolności wyznania, co pozwala Trybunałowi na formułowanie pewnych ogólnych standardów ochrony w tej materii.

Co istotne, na kanwie orzeczeń dotyczących Świadków Jehowy można zrekonstruować kilka gwarancji, jakie wynikają z Konwencji zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i instytucjonalnym wolności religijnej. Jest to istotna kwestia, zważywszy po pierwsze na ogólny charakter art. 9 Konwencji i po drugie z uwagi na brak odrębnego przepisu zapewniającego wolność religijną w aspekcie instytucjonalnym (dla wspólnot religijnych). Przykładem doprecyzowania zakresu wolności religijnej jest dopuszczenie przez Trybunał prawa przekonywania innych do swojej wiary, oczywiście pod warunkiem nie stosowania przemocy czy wykorzystywania swojego stanowiska.

Zaznaczyć należy, że w większości przywołanych spraw Trybunał przychylił się do skarg wyznawców Jehowy, ale były również takie sprawy, w których racji im nie przyznał. Tu można wskazać na zagadnienie udziału dziecka Świadka Jehowy w paradyzie o charakterze wojskowym i stwierdzonego przez Trybunał braku korelacji pomiędzy udziałem w niej a poglądem pacyfistycznym. Trybunał wskazał także na konieczność stosowania się przez Świadków Jehowy do wymogów stawianych w ramach ochrony danych osobowych, co jest niezwykle istotne z uwagi na charakter działalności członków tego wyznania.

Podkreślić należy, że przy okazji spraw przedkładanych Trybunałowi przez Świadków Jehowy analizie poddawane były także inne niż art. 9 przepisy Konwencji, które stawały się podstawą orzekania. Były to przede wszystkim: art. 8 gwarantujący prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, art. 3 zakazujący tortur, art. 5 gwarantujący prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, art. 6 przewidujący prawo do rzetelnego procesu sądowego, art. 10 gwarantujący wolność wyrażania opinii, art. 13 gwarantujący prawo do skutecznego środka odwoławczego czy art. 14 zakazujący dyskryminacji. Przywoływano również Protokoły dodatkowe, w tym nr 1 i 12.

Istotne jest ponadto wielokrotne podkreślanie w orzeczeniach dotyczących Świadków Jehowy, którzy w niektórych państwach zmagają się z dyskryminacją zarówno jako osoby fizyczne, jak i jako podmiot kolektywny, że obowiązkiem państw jest zapewnienie pluralizmu religijnego i podjęcie działań na rzecz zagwarantowania spokojnego współistnienia różnych wspólnot religijnych. Odwołanie się do pluralizmu religijnego jest istotne także z punktu widzenia przepisów Unii Europejskiej. W Traktacie Lizbońskim z 2007 r. potwierdzono bowiem swobodę państw członkowskich w zakresie kreowania ich relacji z kościołami, stowarzyszeniami i wspólnotami religijnymi oraz organizacjami światopoglądowymi i niewyznaniowymi (art. 17 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁶¹).

Patrząc na dotychczasowe orzecznictwo względem tej wspólnoty religijnej, można przypuszczać, że kolejne orzeczenia zapadłe na kanwie spraw wniesionych przez Świadków Jehowy przyniosą nowe rozwiązania i staną się kolejnymi wyznacznikami zakresu gwarancji wolności religijnej w Europie.

⁶¹ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 202/01 z 7.06.2016, s. 47.

Bibliografia

- Bar, Wiesław. 2004. „Pochodzenie dziecka i władza rodzicielska w prawie rodzinnym państw islamskich”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 7: 221–232.
- Baran, Emily B. 2021. „Life Under Ban: Jehovah's Witnesses in Russia Since 2017”. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 41(2): 35–50.
- Bednarski, Włodzimierz, Szymon Matusiak. 2012. *Zmienne nauki Świadków Jehowy. Najważniejsze zmiany w doktrynie Towarzystwa Strażnica w latach 1879–2011*. Warszawa: Wydawnictwo Słowo Prawdy.
- Brzozowski, Wojciech. 2025. „Pindo Mulla v Spain: Is Religion Missing from the Equation?”. *Ecclesiastical Law Journal* 27: 254–261. <https://doi.org/10.1017/S0956618X2500016X>.
- Bugaj, Tomasz. 2021. *Pamięć represji. Świadkowie Jehowy w Związku Radzieckim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Chlebowski, Tomasz Jan. 2002. „Władza i struktury organizacyjne świadków Jehowy”. *Studia Wrocławskie* 5: 54–64.
- Czepek, Jakub. 2016. *Prawo do kontaktu obojga rodziców z dzieckiem*. LEX/el.
- Domańska, Monika. 2019. „Grupa jednostek jako podmiot poszukujący ochrony w postępowaniu przed ETPC. Koncepcja ochrony praw grup wrażliwych”. *Studia Prawnicze* 1(217): 27–47.
- Franz, Raymond. 2006. *Kryzys sumienia. Konflikt między lojalnością wobec Boga a lojalnością względem swojej religii*, tłum. Szymon Matusiak, Piotr Zaręba. Bydgoszcz: Koncept Design.
- Grzymkowska, Maja. 2003. „‘Prawo do śmierci’ w świetle orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Diane Pretty v. Wielka Brytania”. *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego* 1: 93–109.
- Hućał, Michał. 2012. *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. Warszawa: C.H. Beck.
- Kamiński, Ireneusz C. 2010. „Wolność myśli, sumienia i wyznania w orzecznictwie ETPCz za lata 2008–2009”. *Europejski Przegląd Sądowy* 11: 33–39.
- Kącka, Katarzyna. 2013. „Geneza i źródła wolności religii w europejskiej przestrzeni politycznej i prawnej”. *Seminare* 34: 155–174.
- Kociubiński, Jakub. 2011. „Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”. *Acta Erazmiana* 1: 114–130.
- Krawczyk, Paweł, Jolanta Bucińska. 2018. „Dopuszczalne ograniczenia wolności myśli, sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – wybrane zagadnienia”. *Radca Prawny. Zeszyty Naukowe* 3(16): 29–48.
- Król-Mazur, Renata. 2016. „Świadkowie Jehowy jako najbardziej zwalczana sekta w Armenii”. *Wschodnioznawstwo* 10: 101–118.
- Krzysztofek, Katarzyna. 2011. „Problematyka przeprowadzania zabiegów transfuzji krwi u Świadków Jehowy w polskim porządku prawnym”. *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 3: 51–68.
- Łopatowska-Rynkowska, Joanna. 2009. „Sprawa Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i inni przeciw Austrii (skarga nr 40825/98)”. *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 1: 229–263.
- Mana-Walasek, Sabrina. 2016. „Korelacja autonomii jednostki z wolnością w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”. *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego* 15(2): 461–478.
- Modzelewski, Wojciech. 1996. *Pacyfizm w Polsce*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Murdoch, Jim. 2012. *Ochrona prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Podręczniki praw człowieka Rady Europy*. Strasburg: Rada Europy.

- Néill, Ó Clayton. 2017. „Jehovah's Witnesses and Blood Transfusions: An Analysis of the Legal Protections Afforded to Adults and Children in European/English Human Rights Contexts”. *European Journal of Health Law* 24(4): 368–389.
- Nowicki, Marek Antoni. 2005a. „Palau-Martinez przeciwko Francji – wyrok ETPC z dnia 16 grudnia 2003 r., skarga nr 34927/01”. W: *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, oprac. Marek Antoni Nowicki, 1321. Kraków: Zakamycze.
- Nowicki, Marek Antoni. 2005b. „Thlimmenos przeciwko Grecji – wyrok ETPC z dnia 6 kwietnia 2000 r., skarga nr 34369/97”. W: *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, oprac. Marek Antoni Nowicki, 928. Kraków: Zakamycze.
- Nowicki, Marek Antoni. 2008a. „97 członków Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses (Kongregacja Świadków Jehowy Gldani) i 4 inne osoby przeciwko Gruzji – wyrok ETPC z dnia 3 maja 2007 r., skarga nr 71156/01”. W: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007*, oprac. Marek Antoni Nowicki, 54. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer business.
- Nowicki, Marek Antoni. 2008b. „Kuzniecowa i inni przeciwko Rosji – wyrok ETPC z dnia 11 stycznia 2007 r., skarga nr 184/02”. W: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007*, oprac. Marek Antoni Nowicki, 165. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer business.
- Nowicki, Marek Antoni. 2009. „Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i inni przeciwko Austrii – wyrok ETPC z dnia 31 lipca 2008 r., skarga nr 40825/98”. W: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2008*, oprac. Marek Antoni Nowicki, 201. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer business.
- Nowicki, Marek Antoni. 2012. „Bayatyan przeciwko Armenii – wyrok ETPC z dnia 7 lipca 2011 r., skarga nr 23459/03”. W: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011*, oprac. Marek Antoni Nowicki, 360. LEX 2012.
- Nowicki, Marek Antoni. 2024a. „Europejski Trybunał Praw Człowieka – przegląd orzecznictwa (styczeń – marzec 2024 r.)”. *Palestra* 5: 128–137.
- Nowicki, Marek Antoni. 2024b. „Europejski Trybunał Praw Człowieka – przegląd orzecznictwa (lipiec–wrzesień 2024 r.)”. *Palestra* 10: 116–125.
- Ochs, Michael. 2002. „Persecution of Jehovah's Witnesses in Georgia Today”. *Religion, State and Society* 30(3): 239–276.
- Orzeszyna, Krzysztof. 2007. *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej. Studium prawnoporównawcze*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Pomykała, Agnieszka. 2000. „Prozelityzm – bolesna rzeczywistość w życiu kościołów. Studium na podstawie dokumentów wspólnej grupy roboczej Kościoła rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów”. *Łódzkie Studia Teologiczne* 9: 237–256.
- Richardson, T. James. 2017. „Update on Jehovah's Witness Cases before the European Court of Human Rights: Implications of a Surprising Partnership”. *Religion, State and Society* 45(3–4): 232–248, <https://doi.org/10.1080/09637494.2017.1389131>.
- Schroeder, Judah B. 2011. „The Role of Jehovah's Witnesses in the emergent Right of Conscientious Objection to Military Service in International Law”. *Kirchliche Zeitgeschichte* 24(1): 169–206.
- Skrzydło, Jacek. 2010. „Wykonanie wyroku ETPC”. *Europejski Przegląd Sądowy* 11: 4–13.
- Sobczak, Jacek, Ksenia Kakareko. 2022. „Konstytucyjne prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem”. W: *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne*, red. Anna Pawlak, Beata Skwarek, Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko, 15–38. Legnica–Warszawa: Wydawnictwo Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej.

- Świątkowski, Andrzej Marian. 2023a. *Religia w orzecznictwie Europejskich Trybunałów Sprawiedliwości*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Świątkowski, Andrzej Marian. 2023b. „Przetwarzanie danych osobowych przez członków wspólnoty religijnej Świadków Jehowy”. *Roczniki Administracji i Prawa* 23(1): 81–94.
- Warecka, Katarzyna. 2014. *Strasburg: nie można ujawniać odmowy transfuzji przez Świadka Jehowy. Avilkina i inni przeciwko Rosji – wyrok ETPC z dnia 6 czerwca 2013 r., skarga nr 1585/09*. LEX/el.
- Warecka, Katarzyna. 2015. *Strasburg: Gruzja tolerowała prześladowania świadków Jehowy. Beghe-luri przeciwko Gruzji – wyrok ETPC z dnia 7 października 2014 r., skarga nr 28490/02*. LEX/el.
- Wiwatowski, Tadeusz. 2001. „Stanowisko Świadków Jehowy wobec opieki medycznej”. W: Małgorzata Szeroczyńska, Bogumiła Wołoszczuk-Gębicka, Tadeusz Wiwatowski, *Zabiegi chirurgiczne u Świadków Jehowy. Aspekty medyczne i prawne*, 9–19. Warszawa: Wydawnictwo Emu.